

Hititçe Metinlerde Keten Tohumuna İlişkin Bir Öneri*

A Proposal About Linseed in Hittite Texts

Serkan DEMİREL**

Öz

Neolitik Çağ'dan itibaren Anadolu'da en yaygın kullanılan bitkilerden birisi ketendir. Ketenin özellikle tohumu günlük yaşamda yakın zamana dek kullanılmıştır. Ancak keten tohumuna Hititçe metinlerde rastlanmamıştır. Eski Yakın Doğu çalışmalarında olduğu gibi susam ve keten arasındaki benzerliğin bu duruma neden olduğu söylenebilir. Hititçe metinlerde geçen ve genellikle susam ile ilişkilendirilen Sümerce ve Akadca birtakım kelimelerin keten tohumu olarak okunabileceklerine dikkat edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Keten, Keten Tohumu, Susam, Hititçe Metinler, Botanik

Abstract

One of the most widely used vegetables from Neolithic Age is flax in Anatolia. Especially linseed is used in Daily life until recently. However linseed is not found in Hittite Texts. It is said that the similarities between sesame and flax have caused this situation in analogy to the Ancient Near Eastern studies. It should be noted that some Sumerian and Akkadian words mentioned in Hittite texts associated sesame can be read as linseed.

Keywords: Flax, Linseed, Sesame, Hittite Texts, Botanic

Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen ve bir bitki çeşidi olduğu anlaşılan Sümerce ŞE.GİŞ.İ ve Akadça ŞAMŞAMMŪ ideogramları üzerinde flora açısından belirsizlik vardır. Kelimelerin hangi bitkiyi ifade ettikleri belli olmamakla birlikte genel bir kanaat ile "susam" değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çalışma ile birlikte her iki kelimeye ilişkin yeni bir değerlendirme yapılacak ve Neolitik dönemden itibaren Anadolu'da günlük yaşamda kullanıldığını bildiğimiz keten bitkisinin/tohumunun Hititçe metinlerde bulunamamasına dair bir izahat düşünülecektir.

Hititçe metinlerde dâhil olmak üzere Eski Yakın Doğu kaynaklarında keten bitkisinin yazılışı hususunda tartışmalar vardır. Taşıdığı ortak özellikleri nedeniyle keteni susamdan ayırt etmek bu kaynaklardaki bilgiler ışığında oldukça zordur. Ancak susamın ve ketenin kültür altına alındığı tarih aralıkları kıyaslandığında bu belirsizliklerin bir kısmı ortadan kaldırılabilir.

* Makalenin Geliş Tarihi: 29.02.2016, Kabul Tarihi: 21.10.2016

** Yrd.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloj Bölümü,
E-posta: serkandemirel@ktu.edu.tr

Gazi

Akademik
Bakış

161

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Keten yetiştirme, M.Ö. 9. binyılın geç dönemlerinden itibaren Eski Yakın Doğu'da görülebilmektedir. Anavatanının Anadolu olduğu düşünülen¹ bu bitkinin yetiştiriciliğine dair en erken izlere M.Ö. 8250-7750 arasında Çayönü'nde rastlanmıştır.² Tohumların boyutları (3.5-6 mm) bitkinin daha bu dönemde Çayönü'nde kültür altına alındığını gösterir.³ Bu tohumların muhtemelen yağ amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.⁴ M.Ö. 7190-6700 arasında Batı Suriye'de Ramad'da da keten yetiştirildiği bilinmektedir.⁵ M.Ö. 6000'den önce İran'da Ali Kosh'da ise keten tohumunun kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶ Bunun dışında Irak'da Tepe Sabz'da M.Ö. 5000'den itibaren sulama yoluyla keten yetiştirildiği görülebilir.⁷ Buradan çıkarılabilecek bir sonuç ile ketenin Neolitik Çağ'dan itibaren Anadolu'da başlamak üzere yetiştirildiği ve Kalkolitik Çağın ilk evrelerinden itibaren Yakın Doğu'da yaygınlaştığı anlaşılabilir.

Susam yetiştiriciliği ise ketene göre daha geç dönemlere tarihlenmektedir. Indus kökenli olan bu bitkinin Eski Yakın Doğu'ya geliş zamanı tartışmalıdır. En erken izlerine Abu Salabikh kazılarında rastlanmış ve M.Ö. 2500-2100 arasına tarihlendirilmiştir.⁸ Ancak susamın yaygın olarak kullanımının Geç Kalkolitik dönemde başladığı düşünülmektedir.⁹ Bitkinin Anadolu'ya geliş tarihi ise bundan biraz daha geçtir. Bu durumda susamın ketene göre daha geç dönemlerde tanındığı ve yetiştirildiği anlaşılabilir.

Sumer, Akad ve Asur dönemlerinde yağ elde edilen bitkiyi ifade eden kelime Sümerce ŞE.GİŞ.İ ve Akadça ŞAMŞAMMÜ'dür.¹⁰ Söz konusu dönemlerde yağ genellikle kültür altına alınmış ketenden elde ediliyordu,¹¹ ancak ilgili

- 1 Anadolu'da arkeolojik çalışmalarda Neolitik dönemden itibaren keten tohumlarına rastlanmaktadır. F. Ertuğ, "Anadolu'nun Önemli Bitkilerinden Keten/Linum ve Izgın/Eruca", *TÜBA-AR*, 1, (1998), s. 114.
- 2 W. van Zeit - G. J. de Roller, "The Plant Husbandry of Aceramic Çayönü SE Turkey", *Palaeohistoria*, 33/44, (1994), s. 67. D. Bedigian - J. R. Harlan, "Evidence for Cultivation of Sesame in the Ancient World", *Economic Botany*, 40/2, (1986), s. 138. Ketenin Anadolu'da kullanımı M.Ö. 8000'den öncedir. M. Nesbit, "Plants and People in Ancient Anatolia", *The Biblical Archaeologist*, 58/2, (1995), s. 75.
- 3 D. Bedigian, "Is se-gis-i Sesame of Flax?" *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 161. Ancak Çayönü keten tohumlarının yabancı olma ihtimalide söz konusudur. van Zeit - de Roller, *a.g.m.*, s. 82.
- 4 R. B. Stewart, "Paleoethnobotanical Report-Çayönü 1972", *Economic Botany*, 30, s. 223.
- 5 van Zeit - de Roller, *a.g.m.*, s. 81.
- 6 W. van Zeit, "Pulses and Oil Crop Plants", *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 37.
- 7 H. Helbaek, "The Plant Husbandry of Hacilar", *J. Melaart (Ed.) Excavation at Hacilar*, (1970), s. 212.
- 8 M. P. Charles, "Botanical Remains", in A. Green (Ed.) *Abu Salabikh Excavations*, 4, (1985), s. 204-207. Ancak bu susam tohumları üzerinde şüphe vardır. F. Ertuğ, "Linseed Oil and Oil Mills in Central Turkey Flax/Linum and Eruca, Important Oil Plants of Anatolia", *Anatolian Studies*, 50, (2000), s. 174.
- 9 Van Zeit, *a.g.m.*, s. 37.
- 10 Sümerce ŞE.GİŞ.İ kelimesinin açılımı bitkinin özelliği hakkında bilgi verir; še (hububat)+giş (ağaç/bitki)+i (yağ), ŞAMŞAMMÜ; samnum (yağ), şammum (bitki)
- 11 F. R. Kraus, "Sesam im Alten Mesopotamien", *Journal of the American Oriental Society*,

Görsel

kelimeler genellikle “susam” olarak okunmaktadır.¹² Her iki kelimenin de yağlı tohumlu bir mahsulü ifade ettiği bellidir.¹³ Ancak kesin bir ifade ile kelimeler hakkında “susam” değerlendirmesi yapmak hatalı olabilir. Zira söz konusu kelimelerin kullanımı susamın Eski Yakın Doğu’ya geliş dönemi ile uyuşmamaktadır. ŠE.GİŠ.İ kelimesine ilişkin en erken kullanım izleri susamın henüz yeterince bilinmediği M.Ö. 3. binyılın ortalarında Sargon dönemine denk gelmektedir.¹⁴ Bu durumda kelimenin başka bir yağlı bitki olan keten için kullanılmış olduğu aklı gelmektedir. Konuya ilişkin olarak Helbaek tarafından ileri sürülen ve susamın kullanılmaya başlamasıyla ŠE.GİŠ.İ kelimesinin keten yerine susama geçtiği¹⁵ yolundaki değerlendirme doğru görünmektedir. Sumer dilinde keten bitkisini ifade etme adına bir başka kelimenin olmaması da ŠE.GİŠ.İ’nin susam ve keten için ortak bir kullanımı olabileceğini aklı getirmektedir.

ŠE.GİŠ.İ ve ŠAMŠAMMŪ kelimelerini botanik açısından tanımlamak oldukça zordur. Bu nedenle Mezopotamya kaynaklarında ilgili kelimelerin “susam” yerine “keten bitkisi veya tohumu” da olabileceği konusunda görüşler vardır.¹⁶ Her iki kelimenin Hititçe metinlerde geçiyor olması benzer bir sorgulamayı Hititoloji alanında da zorunlu kılmaktadır.

Hititçe çivi yazılı metinler söz konusu olduğunda ŠE.GİŠ.İ ve ŠAMŠAMMŪ ideogramları geleneksel çevirilerde “susam” olarak değerlendirilmiştir.¹⁷ Ancak kelimelerin susam ile olan bağlantısı oldukça subjektiftir. Zira metinlerde konuya ilişkin sığ bilgiler vardır. Bu nedenle kesin bir değerlendirme yapmak oldukça zordur.

88/1,(1968), s. 114.J. M. Renfrew, “Finds of Sesame and Linseed in Ancient Iraq”, *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 63.

12 Kraus, *a.g.m.*, s. 112-119. M. Stol, “Remarks on The Cultivation of Sesame and The Extraction of Its Oil”, *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 119-126. W. von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch*, Otto Harrowitz, Wiesbaden, 1965, s. 1155. A. Archi, “Ebla and Its Archives”, *Studies in Ancient Near Eastern Records*, 7, (2015), s. 598.

13 CAD Š-1, s. 301-307. J. N. Postgate, “The “oil-plant” in Assyria”, *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 145-152.

14 T. Jacobsen, *Salinity and Irrigation Agriculture in Antiquity; Diyala Basin Archaeological Projects: Report on Essential Results, 1957-58*, Undena Publications, 1982, s. 261.

15 Helbaek, *a.g.m.*, s. 618. Kraus, *a.g.m.*, s. 114. ŠE.GİŠ.İ kelimesi tohumundan yağ elde edilen tüm ürünler için kullanılmıştır. Ancak kelime sonradan susama adına kullanılmıştır. Bedigian, *a.g.m.*, s. 164.

16 Bedigian, *a.g.m.*, s. 159-178. “muhtemelen keten bitkisi”; CAD Š-1, s. 301-307.

17 A. Goetze, “Hittite Myths, Epics and Legends”, *ANET*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, (1955), s. 127.H. Otten, *Hethitische Totenrituale*, Veröffentlichung (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für Orientforschung), Nr. 37, Akademie-Verlag, 1958, s. 134. H. G. Güterbock, “Oil Plants in Hittite Anatolia”, *JAOS*, sy. 88, no. 1, (1968), s. 71. Ünal, *Multilinguales Handwörterbuchdes Hethitischen/A Concise Multilingual Hittite Dictionary/Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Verlag Dr. Kovaç, Hamburg, 2007, s. 624. H. Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1987, s. 7. Ancak CHD Š-1, s. 207’de Şapşama (susam) başlığı altında ele alınan ŠE.GİŠ.İ ile ilgili metinlerinde bir değerlendirme yapılamamıştır.

ŞE.GİŞ.İ Hititçe metinlerde iki farklı konuda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki ekmeğe katılan bir madde olmasıdır. KUB 55.51 ay. IV 16'da nar ve tahıl katılmış diğer ekmeğin isimlerinin arasında geçen "NINDA.LÀL ŞE.GİŞ.İ" tamlamasından ekmeğe ŞE.GİŞ.İ ile birlikte bal katıldığı anlaşılmaktadır. KUB 8.89 öy. 12'de "NINDA.ŞE.GİŞ.İ" ise ekmeğe sadece bu maddeden konulabildiğini de göstermektedir.¹⁸ Bu iki metin yeri dışında yine ekmeğe ilgili olan diğer metin yerlerinde de kelimeye rastlamak mümkündür.¹⁹

Hititçe metinlerde ŞE.GİŞ.İ ideogramına bir sunu metninde de rastlanmaktadır. KBo 14.142 III 31-34'de Zallara kenti beyi tarafından Halep Fırtına Tanrısı'na yapılan sunuda katı madde ölçü birimi olan (miktarı belli olmamakla birlikte) 3? BÂN ölçü miktarında ŞE.GİŞ.İ sunulduğu görülebilir.²⁰ Hititçe metinlerde geçen ŞE.GİŞ.İ'ye ilişkin başka bir bilgi bulunmamaktadır.

ŞAMŞAMMÜ ise Hititçe metinlerde sadece bir defa geçmektedir. KBo 13.248 I 27'de geçen İ ŞA-AM-ŞA-AM-MI ifadesinden ilgili bitkinin yağından faydalandığı anlaşılmaktadır. Metinde İ ŞA-AM-ŞA-AM-MI'den hemen önce yazılmış olan İ.GİŞ kelimesi dikkat çekicidir. Bu kelime konu ile ilişki görülebileceği gibi aksi de düşünülmektedir. İ.GİŞ, Sümerce "bitkisel yağ" manasına gelmektedir.²¹ Kelime ile kastedilen bitki belli olmamakla birlikte bitkisel yağların tüm türleri adına kullanıldığı ileri sürülmektedir.²² Ancak Hititoloji çalışmalarında "susam yağı" olarak okuma yönünde bir eğilim vardır.²³ Bu durum Hititçe metinlerdeki ŞAMŞAMMÜ'nün susam olarak okunması ile çelişir. İ.GİŞ'in susam yağı dışında zeytinyağının (İ^{GİŞ} SERDUM) kısa yazımı²⁴ veya keten yağı olabileceği de ileri sürülmektedir.²⁵ Bir hastalığın tedavisine ilişkin metin yerinde geçen ve kafa/burun/ağız ağrıları yaşandığında ismi okunamayan bir bitki ile birlikte İ.GİŞ yağının da hastaya verildiği öğrenilmektedir.²⁶ Keten tohumunun geleneksel tedavide boğaz ağrılarını iyileştirici²⁷ ve bronş açıcı özelliği vardır.²⁸ Susam yağı için ise benzer bir özellik yoktur.²⁹

18 Ertem her iki ekmeğin ismini de sırasıyla "susamlı ballı ekmeğin" ve "susamlı ekmeğin" olarak değerlendirilmiştir. Ertem, *a.g.e.*, s. 3.

19 KUB 60.161 III 7, KBo 9.91 Ay. 3-4, 21.34 II 20.

20 Benzer metin yerleri: KUB 50.42 sağ sütun 21, KBo 22.156 I 19.

21 M.Civil, "Lexicography", *Sumerological Studies in honor of Thorkild Jacobsen*, ed. S. Lieberman, *Assyriological Studies*, 20, The University of Chicago Press, Chicago, London, (1974), s. 141.

22 H. A. Hoffner, "Oil in Hittite Texts", *The Biblical Archaeologist*, 58/ 2, (1995), s. 108.

23 A. Goetze, *a.g.m.*, s. 127. C. Rüster - E. Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon, Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten*, StBoT, Beiheft 2, 1989, s. 262. Tischler, J. Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, Innsbruck, 2001, s. 254. "bitki yağı, susam yağı" Ünal, *a.g.e.*, s. 250.

24 "Susam yağı ŞE.GİŞ.İ veya İ ŞA-AM-ŞA-AM-MI olabilir. İ.GİŞ ise zeytinyağı manasındadır", Hoffner, *a.g.m.*, s. 108, 110.

25 CHD L-N, s. 342.

26 KBo 21.20 Öy. I 12

27 E. Yeşilada, vd., "Traditional medicine in Turkey IX.: Folk medicine in north-west Anatolia", *Journal of Ethnopharmacology*, 64, (1999), s. 202.

28 H.C. Başer; G. Honda; W. Miki, *Herb Drugs and Herbalists in Turkey*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo, (1986), s. 65

29 T. Baytop, *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 1999, s. 341.

Hitit tarihi araştırmalarında ketenden ziyade susam konusu üzerinde daha fazla durulmuştur. Susam kelimesinin Hititçe karşılığı olarak *Šamama*³⁰ ve *Šapšama*³¹ kelimeleri ileri sürülmüştür. *Šamama*’nın GİŞ determinatifiyle kullanılıyor olması³² onun susam olarak okunmasını güçleştirmektedir zira susam otsu bir yapıya sahiptir. Benzer bir argüman *Šapšama* için de geçerli değildir. ŞE.GİŞ.İ’nin ise “susam” manasındaki *Šapšama* muhtemel karşılığı olduğu ileri sürülmüştür.³³

Sonuç

Hitit çağı Anadolu’sunda keten bitkisi biliniyor ve yetiştiriliyordu. Sümerce keten bezi manasındaki GADA determinatifinin Hititçe çivi yazılı metinlerde birtakım gysiler ile (^{GADA}*latagga*, ^{TÜG}GADA vb.) birlikte geçiyor olması bu durumu kanıtlar. Ancak ketenin lifi kadar tohumu da kıymetlidir. Neolitik Çağ’dan itibaren Anadolu’da keten tohumundan/yağından özellikle gıda ve aydınlatmada yararlanılmıştır.³⁴ Bu nedenle bitkinin Hitit çağında da kullanılmış olmasını beklemek doğaldır.

Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen ŞE.GİŞ.İ ve *ŠAMŠAMMÜ* kelimele-rine ilişkin kesin bir değerlendirmede bulunmaktan ziyade, susamın yanı sıra keten tohumu olarak da okunabilecekleri dikkate alınmalıdır. Konuya ilişkin Mezopotamya kaynaklarındaki farklı yorumlar ve Hititçe metinlerdeki yetersiz bilgiler iki bitki arasında ayırım yapmayı güçleştirmektedir. Ancak Anadolu’da ekmeğe katılan bir madde olarak susamın yanı sıra keten tohumunun da kullanıldığı önerilebilir. Ayrıca keten, susamın tersine serin iklim bitkisidir ve Hitit yerleşim bölgesi olan Orta Anadolu’nun iklim koşullarına daha uygun olup bölgede doğal haliyle yetişmektedir.

Hititçe metinlerde geçen Sümerce İ.GİŞ kelimesinin ise “bitkisel yağ” manasında genel olarak susam ve keten gibi bitkilerden elde edilen bitkisel yağlar için kullanılmış olması olasıdır.

KAYNAKLAR

- ARCHI, A., “Ebla and Its Archives”, *Studies in Ancient Near Eastern Records*, 7, (2015).
 BAYTOP, T., *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 1999.

- 30 Goetze, *a.g.m.*, s. 127. Otten, *a.g.e.*, s. 134. J. Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, 2. Ergänzungsheft, Kurzgefassteskritische Sammlung der Deutungen Hethitischer Wörter. Heidelberg, 1961, s. 22, 31. *Šamama Akadça ŠAMŠAMMÜ*’dan türetilmiştir. A. Goetze, *Hethitisches Wörterbuch* by Johannes Friedrich (Review), *Journal of the American Oriental Society*, 74/3, (1954), s. 190.
 31 Güterbock, *a.g.m.*, s. 71, Hoffner, *a.g.m.*, s. 110.
 32 İlgili metin yerleri için bkz. CHD Ş-1, s 114-115.
 33 Güterbock, *a.g.m.*, s. 71.A. Hoffner, *Alimenta Hethaeorum, Food Production in Hittite Asia Minor*, AOS 5, 1974, s. 126.
 34 Keten tohumundan elde edilen Bezir Yağı Anadolu’da yemek pişirme, aydınlatma vb. alanlarda yakın zamana kadar kullanılmaktaydı. Ertuğ, *Linseed Oil and Oil Mills*, s. 177.

Gözi

Akademik
Bakış

165

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

BAŞER, H. C.; Honda, G.; Miki, W., *Herb Drugs and Herbalists in Turkey*, Institute for The Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo, 1986

BEDIGIAN, D., "Is se-gis-i Sesame of Flax?" *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 159-178.

BEDIGIAN, D. - HARLAN, J. R., " Evidence for Cultivation of Sesame in the Ancient World", *Economic Botany*, 40/2, (1986), s. 137-154.

CHARLES, M. P., "Botanical Remains", in A. Green (Ed.) *Abu Salabikh Excavations*, 4, (1985), s. 204-207.

CIVIL, M., "Lexicography", *Sumerological Studies in honor of Thorkild Jacobsen*, ed. S. Lieberman, *Assyriological Studies*, 20, The University of Chicago Press, Chicago, London, (1974),

CAD Š-1, *Chicago Assyrian Dictionary*, Vol. 17-Š, Part 1, Reiner, E. (Edit. in Charge), Oriental Institute, Chicago, Illinois, 1989.

CHD L-N, *Chicago Hittite Dictionary*, Vol. L-N, H. A. Hoffner, H. G. Güterbock, Oriental Institute, Chicago, Illinois, 1989.

CHD Š-1, *Chicago Hittite Dictionary*, Vol. Š, Fascicle 1, H. A. Hoffner, H. G. Güterbock, Oriental Institute, Chicago, Illinois, 2002.

ERTEM, H., *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.

Ertuğ, F., "Anadolu'nun Önemli Bitkilerinden Keten/Linum ve Izgın/Eruca", *TÜBA-AR*, 1, (1998), s. 113-127.

ERTUĞ, F., "Linseed Oil and Oil Mills in Central Turkey Flax/Linum and Eruca, Important Oil Plants of Anatolia", *Anatolian Studies*, 50, (2000), s.171-185.

FRIEDRICH, J., *Hethitisches Wörterbuch*, 2. Ergänzungsheft, Kurzgefasstekritische Sammlung der Deutungen Hethitischer Wörter. Heidelberg, 1961.

GOETZE, A., *Hethitisches Wörterbuch* by JohannesFriedrich (Review), *Journal of the American Oriental Society*, 74/3, (1954), s. 186-190.

GOETZE, A., "Hittite Myths, Epics and Legends", *ANET*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, (1955), ss. 120-128.

GÜTERBOCK, H. G., "Oil Plants in Hittite Anatolia", *JAOS*, sy. 88, no. 1, (1968), s. 66-71.

HELBAEK, H., "The Plant Husbandry of Hacilar", *J. Melaart (Ed.)Excavation at Hacilar*, (1970), s. 188-244.

HOFFNER, H. A., "Oil in Hittite Texts", *The Biblical Arcaheologist*, sy. 58, no. 2, (1995), s. 108-114.

- HOFFNER, A., *Alimenta Hethaeorum, Food Production in Hittite Asia Minor*, AOS 5, 1974.
- JACOBSEN, T., *Salinity and Irrigation Agriculture in Antiquity; Diyala Basin Archaeological Projects: Report on Essential Results, 1957-58*, Undena Publications, 1982.
- KRAUS, F. R., "Sesam im Alten Mesopotamien", *Journal of the American Oriental Society*, 88/1, (1968), s. 112-119.
- NESBIT, M., "Plants and People in Ancient Anatolia", *The Biblical Archaeologist*, 58/2, (1995), s. 68-81.
- OTTEN, H., *Hethitische Totenrituale*, Veröffentlichung (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für Orientforschung), nr. 37, Akademie-Verlag, 1958.
- POSTGATE, J. N., "The "oil-plant" in Assyria", *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 145-152.
- RENFREW, J. M., "Finds of Sesame and Linseed in Ancient Iraq", *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 63-66.
- RÜSTER, C. - Neu, E., *Hethitisches Zeichenlexikon, Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten*, StBoT, Beiheft 2, 1989,.
- STEWART, R. B., "Paleoethnobotanical Report-Çayönü 1972", *Economic Botany*, 30, s. 219-225.
- STOL, M., "Remarks on The Cultivation of Sesame and The Extraction of Its Oil", *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 119-126.
- TISCHLER, J., *Hethitisches Handwörterbuch mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, Innsbruck, 2001.
- ÜNAL, A., *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen/A Concise Multilingual Hittite Dictionary/Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2007.
- YEŞİLADA, E. - Sezik, E. - Honda, G. - Takaishi, Y. - Takeda, Y. - Tanaka, T., "Traditional medicine in Turkey IX.: Folk medicine in north-west Anatolia", *Journal of Ethnopharmacology*, 64, (1999), s. 195-210.
- VAN ZEIT, W., "Pulses and Oil Crop Plants", *Bulletin on Sumerian Agriculture*, 2, (1985), s. 33-38.
- VAN ZEIT, W. - DE ROLLER, G. J., "The Plant Husbandry of Aceramic Çayönü SE Turkey", *Palaeohistoria*, 33/44, (1994), s. 65-96
- VON SODEN, W., *Akkadisches Handwörterbuch*, Otto Harrowitz, Wiesbaden, 1965.

Görüş

Akademik
Bakış

167

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Summary

Flax is used from Neolithic Age to recent era in Anatolia. Linseed and linseed oil was important for daily life in this region. Anatolia is homeland of this plant. It is known that Hittite benefit from this plant in clothing. This situation can be seen in Hittite cuneiform texts. But linseed is not found in these texts. Whereas linseed is as important as the flax fiber. This situation may be derived from due to uncertainty about linseed and sesame. The similarities between sesame and flax have caused a matter in analogy to the whole Ancient Near Eastern studies. It should be noted that some Sumerian and Akkadian words mentioned in Hittite texts associated sesame can be read as linseed.

Gazi

Akademik
Bakış

168

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016